

Микола Литвин

“НАШІЙ СПРАВІ ДУЖЕ ДОПОМОГЛА ВЕЛИЧЕЗНА ЕНЕРГІЯ Й САМА ОСОБА ГРУШЕВСЬКОГО...”

**(Маловідомий виступ Дмитра Ісаєвича на конференції
Соцінтерну 1919 р.)**

Ми з такого роду, що любимо свободу. Дерево міцне корінням, людина родиною, – каже народна мудрість. Це стосується й родоводу історика, академіка НАН України Ярослава Ісаєвича, дідо якого на початку ХХ ст. душпастирував у волинському селі Верба на Дубенщині, а батько Дмитро Ісаєвич – член Української Центральної Ради у Києві, був одним із близьких співробітників Михайла Грушевського в еміграції.

Однак лише після відновлення незалежності України громадськість дізналася про творців Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр., а серед них і про Дмитра Ісаєвича (1889–1973), біограми якого з’явилися у кількох інформаційно-довідкових виданнях¹, а також просопографічних розвідках Юрія Шаповала і Густава Цвенгроша². Про його діяльність у Центральній і Малій Радах, ЦК Української селянської спілки, на дипломатичній роботі йдеться також у збірниках документів “Українська Центральна Рада”, “Український національно-визвольний рух. Березень–листопад 1917 року”, “Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.”, які підготував Інститут історії України НАН України³.

Дмитро Ісаєвич, син священика Григорія Ісаєвича (1855–1901) та Олени Тихої, народився 7 жовтня 1889 р. у с. Велицьку Ковельського повіту Волинської губернії.

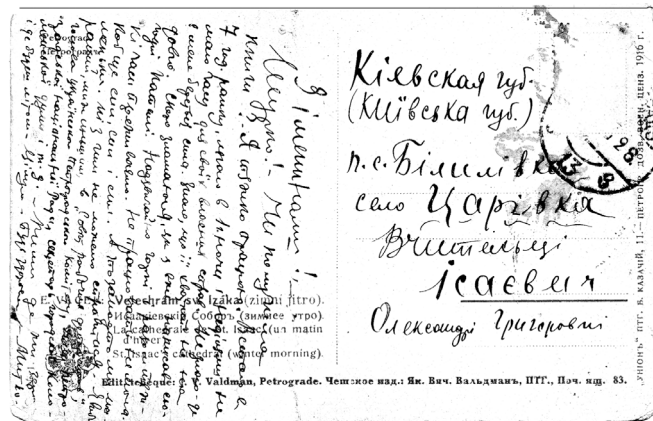
¹ Ісаєвич Дмитро Григорович // В. Верстюк, Т. Осташко. *Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник*. Київ, 1998. С. 98–99; П. Гуцал. Ісаєвич Дмитро Григорович // *Тернопільський енциклопедичний довідник*. Тернопіль, 2004. Т. 1. С. 688.

² Ю. Шаповал. Дмитро Ісаєвич: повернення в історію // *Просфони́ма. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича (=Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 5)*. Львів, 1998. С. 671–688; Г. Цвенгрош. Діяльність видатного кооператора Дмитра Ісаєвича на міжнародній арені (період Української Народної Республіки) // *Дукля (Пряшів)*. 1995. № 5. С. 76.

³ *Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах / Упор.: В. Верстюк, О. Бойко, Ю. Гамрецький та ін.* Київ: Наукова думка, 1996. Т. 1. (Док. № 80, 89, 93, 94, 95, 97, 208, 239, 241); 1997. Т. 2. (Док. № 37, 55, 77, 86, 118, 158); *Український національно-визвольний рух. Березень–листопад 1917 року: Док. і матеріали / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін.* Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. (Док. № 232, 250, 450); *Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. Док. і матеріали: У 2-х томах, 3-х частинах / Упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін.* Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. Т. 1 (Док. № 116).

Здобув освіту у Волинській духовній семінарії у Житомирі. Згодом навчався на економічному факультеті Петербурзького політехнічного інституту, був учнем визначного економіста М. Туган-Барановського. В студентські роки Д. Ісаєвич опублікував перші статті з питань кредитної кооперації, рентабельності транспорту тощо. Брав активну участь у національно-культурному житті української громади російської столиці, очолював гурток вивчення українознавства при політехніці, співпрацював із журналом “Український студент”, а також товаришував з Євгеном Нероновичем, Надією Суровцевою, Миколою Чечелем, Миколою Салтаном. До речі, у січні 1973 р., коли помер у Стрию Дмитрусь (так звали його молоді побратими), Надія Суровцева у листі до сина Ярослава ствердила товаришування з ним у Петрограді і Києві, відзначила його харизму: „Що він був людиною рідкою, не мені Вам казати. І міг би дати безмежно більше, якби доля склалася інакше”⁴.

Д. Ісаєвич був одним із небагатьох у Росії передплатників львівських “Записок Наукового Товариства ім. Шевченка”. Після вибуху Російської революції 1917 р. – співорганізатор українських мітингів і демонстрацій в Петрограді, голова Українського

Поштівка, надіслана Д. Ісаєвичем з Петрограду до Олександрі Ісаєвич. Весна 1917 р.

комітету Петроградської Ради робітничих депутатів. У цей драматичний час в одному з листів до сестри, сільської вчительки Олександрі Ісаєвич (проживала у с. Царівка на Київщині) він написав: „Шурко! Чи получила книги? Я тяжко працюю. Встаю в 7 год. ранку, лягаю в 1 год. ночі... Не маю часу для своїх власних справ. Не знаю – де в мене береться сила. Знаю, що її хватить не надовго... Непрацювати не можна. Коб це сил, сил і сил...”⁵

Влітку 1917 р. у Києві Д. Ісаєвич став одним із чільників Української партії соціалістів-революціонерів, на II з’їзді партії його обрали членом Центрального комітету; по партійній квоті – до Центральної Ради, згодом Малої Ради. Як уповноважений Центральної Ради у листопаді 1917 р. виїжджав у Севастополь, де

⁴ Архів Я. Ісаєвича. Лист Н. Суровцевої до Я. Ісаєвича від 23 січня 1973 р.

⁵ Архів Я. Ісаєвича. Лист Д. Ісаєвича до О. Ісаєвич (весна 1917 р.).

прагнув українізувати Чорноморський флот. Працював у редакції партійного органу “Народна воля” – першої україномовної масової газети. Того ж року він познайомився з М. Грушевським, неодноразово виконував різні його доручення, зокрема у драматичні роки еміграції. Авторитетного політика обрали до президії 3’їзду робітничих, селянських і солдатських депутатів України (4–6 грудня 1917 р.), на якому він виступив з критикою ультиматуму Раднаркому РСФРР, що втручався у внутрішні справи щойнопроголошеної Української Народної Республіки. Був депутатом від України до Всеросійських Установчих зборів.

У квітні 1918 р. Д. Ісаєвич призначений членом мирної делегації УНР на переговорах з РСФРР, що розгорнула воєнну інтервенцію проти УНР. А вже 1–9 серпня 1919 р. разом із Михайлом Грушевським він представляв Українську партію соціалістів-революціонерів (центральна течія)⁶ на конференції Соціалістичного Інтернаціоналу в швейцарському містечку Люцерні. Її скликання було спричинене прагненням лідерів соціалістичних і соціал-демократичних партій 19 країн Європи відновити Робітничий інтернаціонал, зруйнований Першою світовою війною. Натомість більшовицький Кремль поспішав з утворенням комуністичних партій у європейських країнах, які прагнув об’єднати у підконтрольному собі Комінтерні (на це Ленін не шкодував реквізованих цінностей; зрештою, валюта та діаманти щедро йшли на інспірацію комуністичного руху в Східній Галичині). Ленін все ще вірив у месіанський характер Російської революції, незважаючи на дві невдалі спроби увірватися силою зброї та дипломатії в Європу (Угорщину, Польщу)⁷. Однак західноєвропейський робітничий клас, провідники соціал-демократії не бажали допомагати радянським вождям Леніну, Бухаріну, Каменєву, Сталіну реально перетворитися на “вождів світового пролетаріату”. Це ще раз підтвердила соціалістична конференція у Люцерні 1919 р.

Звіт делегата цієї конференції Д. Ісаєвича керівництву партії есерів опублікували у книзі П. Н. Пташинського “Другий інтернаціонал і український соціал-фашизм”, що вийшла навесні 1932 р. під грифом Центрального архіву революції УСРР (Харків) у Партвидав “Пролетар” великим накладом – 12 тис. примірників. На цей час у республіці було згорнуто політику українізації й відновлено нову хвилю репресій – боротьбу з “націонал-ухильництвом”, “куркулями” і “підкуркульниками”; на лаву підсудних сіли члени міфічного Українського національного центру, серед них Михайло Грушевський, група галичан – старшин Галицької армії, діячів ЗУНР. Тридцять років залишилися в пам’яті українства під назвою Великий Терор.

Книга складається з розлогої передмови та підбірки “Документи з інтервенціоністської діяльності II Інтернаціоналу, УСДРП і УПСР”, у передмові обґрунтовувалася необхідність Жовтневої соціалістичної революції, правомірність встановлення і зміцнення радянської (а фактично більшовицької) влади, ліквідація багатопартійності в Україні. Особливий шквал критики адресовано еміграційному

⁶ Про діяльність українських есерів детальніше див.: А. Жуковський. Українська партія соціалістів-революціонерів // *Енциклопедія українознавства*. Париж; Нью-Йорк, 1980. Т. 9. С. 3375-3376; М. Грушевський. Українська партія соціалістів-революціонерів // *Борітеся – Поборете*. Відень, 1920. Ч. 1; А. Животко. *50 років. До історії Української Партії Соціалістів Революціонерів*. Прага, 1936.

⁷ *Нариси з історії дипломатії України* / Відп. ред. В. Смолій. Київ, 2001. С. 399-400; М. Литвин. *Українсько-польська війна 1918–1919 рр.* Львів, 1998. С. 277-293.

уряду УНР, що на початку 20-х років діяв у Польщі (Гарнів, Варшава), вів активну дипломатію на міжнародній арені – в Німеччині, Франції, Австрії, Швейцарії, Ватикані, Туреччині, Швеції, Чехо-Словаччині, Румунії, інших країнах. Відчувалося також, що автор, як, зрештою Кремль, вітали й навіть роздували конфлікти різних орієнтацій і чвари в середовищі української еміграції. З другого боку, лідери УНР, зокрема Михайло Грушевський, прагнули й на скитальщині балансувати у зовнішній політиці між Росією, Німеччиною, Антантою. Це дало підставу П. Пташинському ствердити, що “українська контрреволюція стала співорганізатором збройної інтервенції англо-французького імперіалізму, який, спираючись на польський, румунський фашизм, на українську буржуазію і українські партії II Інтернаціоналу та на всі сили внутрішньої контрреволюції, намагався відбудувати капіталізм на терені радянських соціалістичних республік, а відтак і на Україні”⁸.

Як відомо, Михайло Грушевський подався в еміграцію на початку 1919 р. через територію ЗУНР, що оголосила про свою злуку з соборною УНР⁹. Разом з ним виїхав партійний побратим Дмитро Ісаєвич, член української делегації (виконував обов’язки економічного радника) Паризької мирної конференції¹⁰. У паризькому представництві УНР на чолі з Григорієм Сидоренком також працювали Олександр Шульгін, Сергій Шелухін, Арнольд Марголін; галицьку делегацію представляли Степан Томашівський, Михайло Рудницький, Михайло Лозинський, Євген Петрушевич, Василь Панейко, Дмитро Вітовський. Це спільне, але офіційно не зареєстроване на конференції представництво, прагнуло обстоювати державно-соборні інтереси України, викривало більшовицько-російські засади перебудови Європи. Втім, Антанта, її галицькі військово-дипломатичні місії всіляко підтримали шовіністичні домагання Бельведеру щодо захоплення українських земель під виглядом об’єднання історичних польських територій¹¹. Зрозуміло, що відверто анексіоністська політика Польщі неодноразово викликала критику у різноманітних виступах і публікаціях Дмитра Ісаєвича.

У червні того ж року Д. Ісаєвич виголосив доповідь “Українська кооперація” перед делегатами Міжнародного кооперативного конгресу в Парижі, був учасником переговорів про вступ Українського кооперативного союзу до Міжнародного кооперативного альянсу¹². Наснаги Ісаєвичу додала присутність на конгресі досвідченого Михайла Грушевського, його участь у написанні декларації цього форуму, які закликали соціалістичні партії світу підтримати боротьбу Директорії УНР, грузинських соціал-демократів, інших демократичних сил національних держав колишньої Російської імперії проти “великодержавного шовінізму” більшовиків¹³.

⁸ П. Пташинський. *Другий інтернаціонал і український соціал-фашизм*. Харків, 1932. С. 31.

⁹ Див.: П. Арсенич. *Станіслав – столиця ЗУНР*. Івано-Франківськ, 1993. 56 с.

¹⁰ В. Верстюк, Т. Осташко. *Діячі...* С. 99.

¹¹ *Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Історія* / Відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ, 2001. С. 401-428; М. Лозинський. *Галичина в рр. 1918–1920*. Нью-Йорк, 1970. С. 113-167.

¹² Про початки і розвиток української кооперації див.: *Історія кооперації України*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1996.

¹³ В. Іваненко. *Біль і звитяга: XX століття в українському вимірі*. Дніпропетровськ, 2003. С. 214.

У згаданій соціалістичній конференції, що відкрилася 1 серпня 1919 р., поряд з есерами М. Грушевським і Д. Ісаєвичем взяли участь українські соціал-демократи Б. Матюшенко і П. Дідушок. Завдяки їхній активності політична комісія конференції розглянула низку наболілих українських проблем, зокрема засудила насильницьку мобілізацію полонених-українців до інтервенціоністських армій, а головне ухвалила резолюцію на захист незалежності УНР, висловила протест проти поділу України між сусідніми державами. На конференції заявлено про необхідність “негайно вивести польське військо із Східної Галичини”. Українську справу як на офіційних засіданнях, так і неофіційних вечірках у готелі “Баланс”, підтримали керівник бельгійських соціалістів Е. Вандервельде, лідери англійських лейбористів А. Гендерсон і Р. Макдональд, ветеран німецької і світової соціал-демократії Е. Бернштейн, один з лідерів соціалістів Нідерландів П. Трульстра, а також представники болгарських, датських та чехословацьких демократів. Щоправда, зауважив Д. Ісаєвич, українських вимог не підтримали російські соціал-революціонери, які фактично стали єдиними ворогами українства. Далі він резюмує: “Нашій справі дуже допомогла енергія й сама особа Грушевського”¹⁴. Згодом М. Грушевський так оцінить діяльність української делегації на Люцернській конференції: “Внівши формальну заяву до секретаріату Інтернаціоналу і діставши запрошення прибути на конгрес в Люцерн, я прибув туди 30 липня, а три дні пізніше прибув Ісаєвич. Тому, що с[оціал]-д[емократи] підтримали нашу просьбу про прийняття до Інтернаціоналу, се сталось без великих трудностей... Ми доклали зусиль, щоб обидві групи, ліва і права, Інтернаціоналу прийняли одну тільки резолюцію по інтернаціональним відносинам і щоб там переможність України була висловлена в виразах більш рішучих, ніж в Амстердамі. Крім того, винесли резолюцію проти окупації Галичини поляками, а євреї, вносячи резолюції проти погромів в Польщі й на Україні, висловили компліменти українській демократії. Крім того, брали ми з Ісаєвичем участь в кооперативному конгресі в Парижі... Зроблено багато – і для престижу партії (і я сам, і Ісаєвич, ми скрізь інформували про її роль і діяльність) і для реноме українського соціалізму, і для національної та політичної справи”¹⁵.

Отже, пропонуємо читачам ознайомитися зі звітом про цей форум самого Д. Ісаєвича. Вважаємо також за доцільне відтворити “науковий” апарат публікації – примітки “археографа” радянської доби П. Пташинського, який ревно дотримувався тодішніх більшовицьких ідеологем.

¹⁴ П. Пташинський. *Другий інтернаціонал...* С. 30-32.

¹⁵ Ю. Шаповал. Дмитро Ісаєвич... С. 682.

**Публікація звіту Д. Ісаєвича про конференцію Соцінтерну 1919 р.
у книзі Д. Пташинського “Другий Інтернаціонал і український
соціал-фашизм” (Харків, 1932)**

*Конференція II Інтернаціоналу підтримує контрреволюційну
боротьбу українських “соціалістів” та інтервенцію світового
імперіялізму проти СРСР*

Центральному комітетові Української партії
соціалістів-революціонерів (центральна течія)

Маю честь дати Центральному комітетові коротке звітлення про конференцію соціалістичного Інтернаціоналу, яка відбулася 1–9 августа 1919 року і про участь в ній представників укр. соц. партій взагалі й нашої партії зокрема.

Склад конференції: на конференції мало бути представлено соціалістичні партії 21 краю земної кулі з 54 делегатами. В дійсності прибули в свій час і приймали в ній участь як представники 19 народів 50 делегатів і багато гостей – соціалістів різних націй.

Приїхали найвизначніші провідники соціалістичного руху, починаючи від поміркованих соціалістів і кінчаючи німецькими “незалежними” та французькими “мажоритерами”, цебто більш лівими. Група лівих складала значну меншість конференції.

Інтересно, що делегації від найбільших народів Європи з широко розвиненим і давнім соціалістичним рухом включили в свій склад як поміркованих, так і лівих. Так, Англія послала поміркованого Гендерсона і лівішого Макдоналда; Франція – мажоритерів Льюнге, Кашена¹ (ред. “Юманіте”), Містрала та др. і Реноделя, Пуасона, Северяка як поміркованих; Германія – представників німецької більшості Молькенбурга, Бернштайна, із другого боку незалежних – Кріспіна, Пльфердінга і т. д. Від України були делегатами українські соц.-дем. Борис Матюшенко та Петро Дідушок^{II} і укр. соц.-рев. Грушевський та я^{III}, як гості з різних країв були Шайдеман та інші. Отже, зі складу конференції видно, що вона широко й яскраво представляла соціалістичний рух усього світу.

Завдання. Конференція поставила собі два найголовніших завдання:

а) Відгукнутися на політичну ситуацію й сказати своє авторитетне слово демократії в справах паризького миру, імперіялістичної політики існуючих урядів, інтервенції

^I Кашен – на конференції в Люцерні тов. Кашен репрезентував ліве крило французької соціалістичної партії. В грудні 1920 року (Турський конгрес) стався розкол ФСП, внаслідок якого утворилась французька комуністична партія, а “Юманіте” перетворилася на центральний орган ФКП. Тов. Кашен – член Виконкому Комінтерну й комуністичний депутат у парламенті.

^{II} Дідушок П. – член Центральної ради, український соціал-демократ. Представник петлюрівської контрреволюційної кооперації. Білоемігрант.

^{III} Ісаєвич Дмитро – член ЦК УПСР (центральної течії). Товариш Малої ради. Один із керівників української контрреволюції в часи інтервенції німецько-австрійського імперіялізму на Україні. Керував засіданням Малої ради у Житомирі, яка ухвалила запросити німецько-австрійські війська на Україну. Білоемігрант.

в Росії, зокрема й положення поневолених народів і новоутворених держав: б) підготувати сталу організацію інтернаціонального союзу соціалістів у формі розробленого статуту, яко матеріал до чергового конгресу в лютому 1920 року в Женеві. Відповідно цьому конференція розбилася на дві комісії: першу – політичну і другу – по виробі статуту Інтернаціоналу.

Резолюції, винесені комісіями, здебільшого були ухвалені загальними зібраннями (більшість їх при цьому прикладається), але останніми було зроблено багато змін в деяких пунктах.

Характер і праця конференції. Центральними точками, на котрих більше всього спинялася робота й кругом котрих розгорталася гостра боротьба, була справа інтервенції в Росії, відношення до більшовізму та національні питання. Коло цих точок ішли найбільші дебати між лівою та поміркованими групами. Був момент найвищого напруження, коли всі бачили себе під загрозою розколу. Аванси незалежних більшовикам і гостра опозиція цьому з боку поміркованої більшості тримала єдність II Інтернаціоналу на волоску. На щастя, в певний мент обидві сторони пішли на взаємні уступки. За короткістю часу не можна спинятися на цьому довше й переходжу до постановки національного питання.

Національне питання. Як товариші зможуть зобачити з приложеного списку членів конференції в ній було представлено багато націй поневолених і прийшовших шукати захисту в Інтернаціонал від імперіялістичної політики пануючих народів. З'явилися з українцями делегати ще від 6 новоутворених національних республік^{IV} на території бувшої Росії та представники від інших народів, як індуси, корейці і т. п. Інтернаціонал взяв народи й держави під свій захист і прийняв відповідні постанови.

Всі вони трималися спільно, підтримуючи один одного і спільно виступаючи в однакових домаганнях. Таким спільним домаганням з'явилася вимога самостійності і підпертя її Інтернаціоналом.

Робота української делегації й делегації УПСРЦТ зокрема. Українська делегація поставила собі завдання: а) зміцнити свої зв'язки з Інтернаціоналом, закріпити там свої позиції і б) добитися признання Народної республіки суверенною державою. Обох цих цілей вдалося досягти шляхом упертої праці.

Трудність комунікації не дозволяла мені й Грушевському, яко делегатам УПСРЦТ встигнути на Амстердамську конференцію^V. Грушевський не міг добитися до Амстердаму, а я довідався про своє призначення делегатом лише по скінченні конференції. Нам осталося готуватися до конференції в Люцерні. Підготовка виявилася, по-перше, в виданні на французькій мові іменем делегації партії її програму, аграрного закону Центральної ради і брошури Грушевського про соціально клясову

^{IV} Делегатами цих республік були: 1) Грузія – Чхенкелі (меншовик), Церетелі (м-к), Чхеїдзе (м-к), 2) "Росія" – Аксельрод Щупак, Гавронський, Сухомлін, Русанов, Зензінов (пр. с.-р.); 3) Вірменія – Варандян (м-к) 4) Латвія – Пайяюїс (м-к). 5) Литва – Калнін (с.-д.) 6) Естонія – Мартна (с.-д.)

Крім того, від Польщі, яку також слід вважати за одну з новоутворених, приїхали Морачевський (ППС) і Лейдерман (Бунд).

^V Мова йде про конференцію Амстердамського жовтого професійного Інтернаціоналу.

боротьбу на Україні, по-друге, в переписці з ексекутивним бюро Інтернаціоналу з поданням туди заяви про прийом партії в його склад і допущення делегатів на конференцію, що ми зробили по приїзді Грушевського в Париж^{VI}, по-третє, в підготовці французьких соціалістичних кол, шляхом послідовного ознайомлення, до позитивного відношення до нашої справи, по-четверте, в організації представників соціалістів новоутворених держав бувшої Росії до солідарних виступів.

На цих організованих нами зібраннях (ця вся робота проводилася вже по від'їзді з Парижа Матюшенка й Дідушка), які відбувалися досить часто, були постійно присутніми представники України й 8 других держав бувшої Росії. Позаяк французькі мажоритери (ліва більшість) були головними противниками національного самоопределення на основі самостійности та й помірковані були не зовсім твердими, по моїй пропозиції були організовані побачення соціалістичних представників народів бувшої Росії з провідниками французького соціалізму. Я запрошував на них відомих депутатів і лідерів обох крил сучасного французького соціалізму: Альбера, Тома, Реноделя, Северяка, Пуасона, Льонге, Кашена, Муте, Фросара, Містраля, Дьнуа і др. На першому побаченні головував Грушевський, на другому Ляфон (відомий депутат).

Під час вечері Кашен в своїй промові звернувся з запитанням, через що всі ті національності представників соціалістів, яких він бачив, не хочуть федеруватися з Росією. У відповідь представники всіх націй виступили на протязі двох побачень з декларативними заявами. Всі вони доводили досить твердо, що відмовлятися від підтримки самостійности значить допомагати реакції і Колчакові з Денікіним. Чудову промову сказав на цю тему Церетелі і трохи слабшу Чхеїдзе. Церетелі буквально крикнув французам: “В России нет демократии”, “Русские социалисты не демократы”. Така демонстрація зробила величезне вражіння на французів, далеко більш ніж [на] моїх товаришів сепаратні побачення й безконечні балачки з цими самими лідерами. Ляфон прямо сказав: “Я раніше не думав, що між нами й вами (соціалістами нових держав) така різниця в цьому”.

З другого боку ми виготували спільно декларацію соціалістів національних держав бувшої Росії^{VII}, пристосовану до невідбувшого виступу робітників Франції, Англії й Італії 21/VII. Крім того, умовилися відносно спільної поведінки на майбутній конференції в Люцерні. Я запропонував, щоб і на конференції: а) був спільний демонстративний виступ з винесенням від імени нових республік резолюції про признання їх незалежности, б) щоб в цій резолюції були поіменовані всі державні одиниці, які вимагали свого визнання, і в) щоб цю резолюцію вніс від усіх колишніх лідерів всеросійської соц.-демократії Церетелі.

^{VI}У Парижі відбувалась конференція Міжнародного кооперативного альянсу. Наявність найвидатніших керівників II Інтернаціоналу у Парижі пояснюється тим, що в цей час працювала Версальська конференція.

^{VII}Декларація соціалістів новоутворених держав закликала міжнародну соціал-демократію підтримати боротьбу Української директорії, грузинських більшовиків й інш. проти РСФРР, а також сприяти визнанню цих республік Антантою. Декларацію оголосив на останньому засіданні Люцернської конференції. В тексті декларації, що переховується в Центральному архіві революції УСРС, перелічення республік, про які йде мова у звіті, нема.

Першим малося на увазі зробити вражіння тим фактом, що представники аж половини демократії бувшої Росії щитають єднання з нею шкідливим ділові соціалізму; другим хотілося найти приємлему форму голосування для тих лівих французьких, німецьких, англійських товаришів, які б відмовилися від попередньої негативної для нас позиції, але не хочуть виразно цього демонструвати. А останне було б в разі сепаратної постановки резолюції про незалежність [...] й повторення Амстердамської практики. Не хотілося також втомляти конференцію. Третім досяглося великого вражіння, бо в Європі скрізь знають Церетелі, знають його прошлу політику; його виступ в захисті самостійности мусив би стати особо вражаючим.

Мої мотиви признані слухними без обговорення. Церетелі зі свого боку дав згоду внести резолюцію від імени всіх з енумерацією (перечисленням) республік, які домогалися визнання. І було ще в Парижі. Тим не менш, на самій конференції в Люцерні на передостанньому зібранні соціалістів держав бувшої Росії майже напередодні остаточного голосування Церетелі заявив, що треба йти на компроміси, що він відкидає з резолюції енумерацію республік. Резолюція в загальній формі нічим не міняла справи з Амстердамськими постановами. На щастя, внесення резолюції з перечисленням держав взяв на себе наш приятель – лідер поміркованих французьких соціалістів – депутат Ренодель.

Справі дуже допомогло наше ближче зазнайомлення за 9 день конференції з більшістю делегатів. Я з Грушевським оселилися в готелі “Валяне”, де містилася французька й деякі інші делегації. Таким чином з’явилася можливість безперервних зносин зі своїми закордонними товаришами. Ми влаштували також ряд побачень з другими відомими соціалістами світу, як Гюїсман (секретар Інтернаціоналу), Вандервельде (міністер юстиції Бельгії), проф. Брукер, Берштайн, Трульстра і т.д. Всі вони приходили до нас в готель на запрошення.

Добре вражіння на лівих французьких соціалістів зробив наш аграрний закон. Коли я передав його зміст Містралеві в загальних рисах, то останній з здивованням зараз же почав розказувати своїм товаришам.

На Люцернській конференції ми зішлися ще ближче, ніж на Паризькій кооперативній, де Грушевський і я були представниками української кооперації, з бельгійцями, данцями, чехо-словаками, болгарами і т. д. Прихильне нам рішення всіма ними підтримувалися без вагань, так само як Гендерсоном, Реноделем, Северяком, Вандервельдом.

Нашій справі дуже допомогла величезна енергія й сама особа Грушевського. На моїх очах він з Толмачовим, який був гостем, заставили Макдоналда змінити свою позицію з ворожої нам на прихильну.

Єдиними ворогами нашими виступили російські соц.-революціонери в особі земляка Сухомліна. Від імени своєї групи він запротестував проти участі української делегації в Інтернаціоналі, мотивуючи свої протести справжніми інсинуаціями. Це викликало незадоволення всієї комісії й Гюїсман доволі рішуче відповів Сухомлінові. Нам навіть не було потреби виступати, тим більше, що після засідання й другі, як Брукер, Гендерсон, здається, виговаривали приватно Сухомлінові. На другий день він, певно вперше за всю історію РСРП, виступав лише від імени ста мільйонів руських, себто великоросів. Тим не менше, він ще раз зробив інсинуючий випадок проти нас вже в загальному зібранні конференції, але пошкодив ним скоріше самому собі своїм безоглядним шовінізмом. В результаті визнання Народньої республіки, як і інших,

голосувалося всіма, навіть рос. меншовиками з Аксельродом, при утриманні рос. соц.- революціонерів.

Отже, маємо слідуєчі результати конференції, приємні нам, крім провізоричного (до затвердження конгресом) прийняття нашої партії до Інтернаціоналу:

Українські соціалісти по постанові конференції будуть мати на Женевському конгресі 15 голосів, а число делегатів може бути подвоєно, себто доведено до 30 чоловіка.

Конференцією винесено протеста проти з'єднання Галичини з Польщею й заявлена вимога до Паризької конференції миру негайно вивести польське військо із Східньої Галичини.

Винесено також протеста, з приводу поділу українських земель між чужими державами й другого – з приводу приєднання Басарабії до Румунії.

Українська народня республіка конференцією признана суверенною, як державна одиниця з ясно висловленою волею населення.

До конференції миру звернена вимога визнати Народню республіку незалежною державою, припинивши імперіялістично-реакційну політику відносно неї.

Політичне значення конференції. Маю можливість написати в цій справі скільки власних і стверджених також розмовами з деякими приятелями іностраницями спостережень.

Постанова соціалістичної конференції у Люцерні мусить мати для признання незалежності Української Народньої Республіки велике значення. Помилку робить той, хто не бачить, який великий кризис переживають держави Західньої Європи зі стану переможців і нейтральних. Вони ще не зачеплені революцією, але стоять на шляху до неї. Особливо це треба сказати про Францію, Італію, й менш про Англію. В Франції зокрема порядок весь час утримувався американською окупацією. Військова поліція Сполуч. Штатів була розташована в великому числі по всіх департаментах Республіки, тому зовнішньою силою стримувалося роздратовання мас, викликане соціально-економічним розкладом і безконечною війною.

Тепер американське й англійське військо до 10 септября все буде вивезено. Відповідно тому росте паніка психологічна й економічна. Тепер після підписання миру трудніше дістатися до Франції, ніж підчас війни; з кол французького міністерства закордонних справ мені прямо передавали, що там ніколи так не боялися більшовізму, як зараз. Разом з тим невпинно різко падає франц. валюта й росте дороговизна життя. Все більше й більше помічається невдоволення урядом. Клемансо не тільки ненавидять робітничі маси, а й представники інших кол називають його "не тигром", а вижившим з розуму дідом. При такому положенні ростуть впливи соціалістів і особливо лівих, які зробилися з меншости більшістю. Восени мають бути вибори по новому законові, которий зі слів депутатів може дати половину місць парламенту соціалістам.

Правительство буржуазії й при тому найкрупнішої буржуазії світу всіма доступними засобами роздрочує народні маси. Першого мая Клемансо провокаційно розстрілював мирні демонстрації робітників в Парижі, а через кілька день після того та сама клемансівська поліція допомагала маніфестувати роялістам з приводу свята Жанни Дарк. Не дивно, що в парламенті правительство Клемансо по суті не має більшости. Вже 18 іюля його кабінет був власне впав і лише страх опозиції взяти владу в свої руки до ратифікації позорного Версальського миру дав йому знову

більшість зі 112 голосів. Але то була Піррова перемога. Багато шансів за те, що воєни коло влади стануть соціалісти.

В Італії вони майже стоять, а в Бельгії, в Данії в кабінети входять соціалісти, навіть неутральна Швейцарія при всьому благополуччю неутральности мусила останніми днями зробити генеральну мобілізацію війська для боротьби з генеральним страйком. Отже, постанови тих людей, які мають зараз на заході Європи за собою маси, а завтра будуть правити державами – є речі може більше реальні, ніж анахронічна робота Версальської конференції.

Дальші пляни. Остаточні постанови Люцернської конференції будуть стверджуватися найближчим конгресом. Отже, до того конгресу треба підготуватися з кожного погляду. Таким чином:

а) мусять бути на закордонних мовах видані відповідні матеріали про партію, її працю і ролі в державному житті республіки;

б) треба підготуватися до остаточного бою в Інтернаціоналі з російським шовінізмом;

в) зарані виробити наші доклади й внесення на конгрес;

г) нарешті, зговоритися з нашими товаришами соц-демократами відносно числа місць, спільної політики, фінансових стосунків і т. п.

Для тимчасового полагодження й спільної акції за кордоном Грушевським і мною було пропоновано в Парижі товаришам делегатам УСДРП скликати закордонний соціалістичний з'їзд, як з'їзд представників нашої партії. Це дало б можливість при Дальшому утрудненні зносин з краєм хоч в будь-який спосіб підготуватися до конгресу, але покищо скликання таких з'їздів виявляється дуже нелегким. У всякому разі будуче покаже, скільки це побажання може реалізуватися.

З товаришським привітом делегат УПСРЦТ Дм. Ісаєвич.